

MUADDİL (المعذل)

Bir râvi veya şahidin güvenilirliği konusunda bilgi veren adîl ve âlim kişi.

Sözlükte "doğru huküm vermek; doğruluk, dürüstlük" anlamındaki **adîl** (adâlet) kökünden gelen **ta'dîl** (bir kimse'nin doğru, dürüst ve güvenilir olduğunu bildirmek) masdarından türetilen **muaddîl** kelimesi, hadis terimi olarak dinî ve ilmî yönden güvenilir olup olmadığı bilinmeyen bir râvi hakkında kendisine başvurulan veya râvinin güvenilir olduğunu hükmenden âdîl ve âlim kimseyi ifade eder. Hadis ilminde muaddîl yerine genellikle **nâkîd** veya **münâkkîd** kelimeleri kullanılır. İslâm hukukunda ise şahitlerin güvenilir olup olmadıklarını araştırıp tesbit etme işlemine tezkiye, bunu yapan kimseye müzakkî denir (bk. TEZKİYE).

Muaddîl kavramı Hz. Peygamber dönemine kadar uzanan bir geçmişe sahip olup Hatîb el-Bağdâdî'nin verdiği bilgiye göre Da'lec b. Ahmed, İbrâhim b. Mahled b. Ca'fer, Ali b. Muhammed b. Abdullah, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Muhammed ve Hüseyin b. Muhammed b. Halef muaddîl olarak nitelendirilen âlimlerden bazlarıdır.

Bir kimse'nin az hadis rivayet etmesi veya kendisinden sadece bir kişinin rivayete bulunması gibi sebeplerle tanınmaması (mechû'l-ayn) ya da nasıl bir râvi olduğunu bilinmemesi (mechû'l-hâl, mestûr) durumunda rivayetinin kabul edilip edilmeyeceği onu tanıyan ve hakkında bilgi sahibi olan kişilerin beyanlarıyla belirleneceğinden tezkiye yapacak kimse'nin âdîl, güvenilir, dinî olgunluğa ve ilmî donanıma sahip bulunması gereklidir. Dinî olgunluk muaddîlin müslüman, aksıllı, ergen, iyi niyetli ve müttakî olması; ilmî donanım ise güçlü hâfîza, zekâ, dikkat, temkin ve ciddiyet gibi nitelikleri taşıması yanında cerh - ta'dîl, sebeplerini, laflarını ve bu konudaki lafzî, fikhî, itikâdî ve tasavvufî ihtilâfları bilmesi, insâflı ve dengeli olması demektir (Âşikktulu, s. 68-74).

İslâm âlimleri, rivayet ve şehâdet'e bakış açıları sebebiyle tezkiye için gerekli muaddîl sayısında ihtilâf etmişlerdir. Bazı fikihçilar, rivayeti şehâdet'e kuyas ederek bir muaddîsin en az iki muaddîl tarafından tezkiye edilmesi gerektiğini söylemekten tezkiyeyi haber-i vâhid türünden bir olgu kabul eden hadîşî ve usulcülerin bü-

yük çoğunuğu gerekli şartları taşıyan bir muaddîlin tezkiyesini yeterli görmüştür.

Diğer taraftan büyük bir muhaddis grubunun bir kimseden rivayette bulunmasının o kimseyi ta'dîl etmek anlamına geldiğini söyleyenler olduğu gibi (Şemseddin es-Sehâvî, I, 296, 300) bir râvinin hadisinin *Şâhihayn*'da yer almasının ta'dîl ifade ettiğini belirtlen ve bu iki eseri bir tür muaddîl kabul edenler de vardır (İbn Dakîkul'îd, *el-Iktîrâh* (nşr. Kahtân Abdurrahman ed-Dûrî), Bağdad 1402/1982, s. 326-327, 331, 341-342; Zehebî, *A'lâmî n-nûbelâ*, XIII, 380; a.mlf., *el-Mâkiça* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beirut 1405/1985, s. 82; Sübkî, *el-Kâ'ide fi'l-cerh ve't-tâ'dîl*, Kahire 1404/1984, s. 29, 46, 47; Zeynûddîn el-İrâkî, *el-Elfiyye* (nşr. Muhammed b. Hüseyin el-İrâkî el-Hüseyînî), Beirut, ts. (Dârû'l-kütübî'l-ilmiyye), I, 295; III, 262-263; İbn Hacer el-Askalânî, *Nûzhetü'n-nazar fî tavâzîhi Nûhbetî'l-fiker* (nşr. İshâk Azûz), İsmâiliye 1409/1989, s. 66, 68; Şemseddin es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, Beirut 1403/1983, I, 293, 294, 296, 300; III, 349; Süyütfî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllâtîf), Beirut 1399/1979, I, 308; Ali el-Kârfî, *Şerîhu Şerîhi Nûhbetî'l-fiker* (nşr. Muhammed Nîzâr Temîm - Heysen Nîzâr Temîm), Beirut, ts. (Dârû'l-Erkam), s. 732; Leknevî, *er-Ref' ve't-tekmîl*, s. 16-17, 67-69, 111-112, 116; *Tecrid Terçemesi*, Mukaddime, I, 363, 368, 390; Talât Koçyiğit, *Hadîs İstîlahâları*, Ankara 1980, s. 235-236; Emin Âşikktulu, *Hadîste Ricâl Tenkîdi*, İstanbul 1997, s. 68-74, 95.

 EMİN ÂŞIKKUTLU

MUÂFÂ b. İMRÂN (المعافى بن عمران)

Ebû Mes'ûd el-Muâfâ b. İmrân
b. Muhammed el-Ezdi el-Fehmî el-Mevsîlî
(ö. 185/801)

Hadis hâfizi.

120 (738) yıldan sonra doğdu. Hocası Süfyân es-Sevrî'nin kendisine taktiği "Yâ-kütetü'l-ulemâ" lakabıyla tanınmıştır. Beş oğlundan Ali, Abdülkebir ve Ahmed de sîka râvilerdir. Diğer iki oğlu Musul'da meydana gelen vakada Hâricîler tarafından öldürmüştür. Kardeşi Hâlid b. İmrân önce Halife Mütevekkîl-Alellah'ın sarayında çalışmış, daha sonra Mütevekkîl-Alellah'ın ölümüne kadar Musul valiliğinde bulunmuştur. Bir diğer kardeşi Süleyman b. İmrân da yine Musul'da idarecilik yapmıştır.

Tebeu't-tâbiînden olan Muâfâ b. İmrân Ebû Hanîfe, Mis'ar b. Kidâm, Mâlik b. Enes, İbn Cüreyc, Süfyân es-Sevrî, Evzâî gibi muhaddislerden hadis öğrenmiş; kendisinden Bakîyye b. Velîd, Abdullah b. Mübârek, Mûsâ b. A'yen, Vekî b. Cerîrâh, Bişr el-Hâfi rivayette bulunmuştur. Yahyâ b. Maîn, Ebû Hâtim er-Râzî ve Ebû'l-Hasan el-İçî gibi münekkîtlere Muâfâ'nın sıkı kabul edildiğini belirtmiş, Süfyân es-Sevrî de Muâfâ'yı takdir edenlerin sunnet ehli, onu kusurlu bulanların bid-

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "adîl" md.; Buhârî, "Şehâdât", 16; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-tâ'dîl*, I, 6, 10; II, 37; Hatîb, *Târihu Bağdâd*, VI, 189; VIII, 102, 387; XI, 250; XII, 98-99; a.mlf., *el-Kîfâye* (nşr. Ebû Abdullah es-Sevrâki - İbrâhim Hamdî el-

MUÂFÂ b. İMRÂN

'at ehli olduğunu söylemiştir. Cerh ve ta'dilde görüşüne itibar edilen Muâfâ, Hattîb el-Bağdâdî'nin belirttiğine göre hadis öğrenmek için muhtelif beldelere seyahatler yapmış, uzun süre Süfyân es-Sevri ile birlikte olmuş, hadis, fıkıh ve edebiyat konularında ondan çok faydalananış ve hocasının *el-Câmi'u's-şaġîr*'ini rûyvet edenler arasında yer almıştır (İbnü'n-Nedîm, s. 314). Muâfâ b. İmrân 185 (801) yılında Musul'da vefat etti; cenazesini Musul Valisi Ömer b. Heysem kıldırdı. Bu tarih 184 (800) ve 186 (802) olarak da zikredilmiştir. Defnedildiği kabristanı Muâfâ b. İmrân Kabristanı, hadis okuttuğu cami de Muâfâ b. İmrân Camii diye anılmıştır.

Muâfâ güzel konuşur, zâhidâne yaşırdı. Varlıklı bir aileden geldiği için oldukça zengindi. Malını hayır için sarfeder, dost ve arkadaşlarına yardımدا bulunur, kendisi de kit kanaat geçinmeyi severdi. Hadis ilmiyle meşgul olmayı her şeyden değerli göründü. Hâriciler iki oğlunu Musul vak'asında öldürüp malını talan ettiği zaman herhangi bir tepki göstermemiştir.

Rivayetleri Buhârî'nın *el-Câmi'u's-şaġîhî*, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin *es-Sünen*-leri, ayrıca İbn Huzeyme'nin *es-Şâhîhî*, Dârekutnî'nin *es-Sünen*i, Nesâî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ'sı*, Taberânî'nin üç *Mucem*'i, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî'nin *el-Mucem*'i ve Beyhaki'nin *Şu'abü'l-îmân*'ında yer almıştır.

Hattîb el-Bağdâdî Muâfâ'nın sünen, zühd, edep ve fiten konularında kitap yazdığını (İbnü'l-Cevzî, IV, 181), Zehebi de kendisine ulaşan âlî isnadlarından ve rivayet icâzetine sahip olduğu küçük bir müsnedinden söz eder. Ayrıca vefatından önce çocuklarına birkaç varaktan ibaret bir vasiyet bıraktığı belirtilmiştir. İlk tabakat kitabının kim tarafından yazıldığıyla ilgili tartışmalarda Muâfâ'dan da söz edilmiş, bazı tarih ve tabakat kitaplardındaki bilgilerden hareketle *Târiħu'l-Mevsil* adlı çalışmasıyla bu sahada ilk eseri onun kaleme aldığı söylenmiştir (Sezgin, I, 348). Muâfâ'nın böyle bir çalışmasının bulunmadığını ileri sürenler ise Yezid b. Muhammed el-Ezdî'nin *Târiħu'l-Mevsil*'inde Muâfâ'nın hayatına genişçe yer verildiği için eserin yanlışlıkla ona nisbet edildiğini belirtmiştir. Ancak İbn Hacer'in ondan yaptığı iktibaslar dikkate alındığında (*Fethu'l-bâri*, X, 286; *el-İşâbe*, VIII, 250) bu görüşün isabetli olmadığı anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 487; Buhârî, *et-Târiħu'l-kebîr* (nşr. Seyyid Hâsim en-Nedîvî), Beyrut, ts. (Dârül-fikr), VI, 72; VIII, 13; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-tâdil*, VIII, 368, 399; İbn Hibbân, *es-Şîkât*, VII, 529; İbnü'n-Nedîm, *el-Fîrist*, s. 314; Hatîb, *Târiħu Bagdâd*, XIII, 226-229; Bâcî, *et-Ta'dil ve't-tecrih li-men hârrece leħu'l-Buhârî fi'l-Câmi'i's-sâhiħ* (nşr. Ebû Lübâbe Hüseyin), Riyad 1406/1986, II, 761-762; İbnü'l-Cevzî, *Şîfatü's-şâfiue*, IV, 180-181; Mizî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVIII, 147-155; Zehebi, *A'lâmû'n-nûbelâ'*, IX, 80-86; XXI, 302; a.mlf., *Tezkiretu'l-huffâz*, I, 287-288; İbn Hacer, *Fethu'l-bâri* (Hattîb), VII, 104; X, 286; a.mlf., *el-İşâbe* (Bîcâvî), VIII, 250; Sezgin, GAS, I, 348; Fr. Rosenthal, *A History of Muslim Historiography*, Leiden 1968, s. 133; M. J. L. Young, "Arabic Biographical Writing", *Religion, Learning and Science in the 'Abbasid Period* (ed. M. J. L. Young v.dgr.), Cambridge 1990, s. 170; C. F. Robinson, "al-Mu'âfa b. İmrân and the Beginnings of the Ta-baqât Literature", JAOS, CXVI/1 (1996), s. 114-120.

 İBRAHÎM HATÎBOĞLU

MUÂFÂ b. İSMÂİL
(المعافى بن إسماعيل)

Ebû Muhammed Cemâlüddîn el-Muâfâ b. İsmâİL b. Hüseyin el-Mevsilî (ö. 630/1233)

Tefsir, fıkıh ve hadis âlimi.

olan kısmını Süleyman Hâmid Kemârâ yüksek lisans tezi (Riyad 1405/1985), 203. âyetinden 266. âyetine kadar olan bölümünü Filve Nâsîr Hamd er-Râşîd (Riyad 1416/1996) ve Âl-i İmrân süresinin 26. âyetinden sûrenin sonuna kadar olan kısmını Hıssâ Abdullâh Muhammed el-Man-sûr (Riyad 1417/1997) doktora tezi olarak tâhkim etmiştir. Eyyüp Sabri Fani, Muâfâ b. İsmâİL ve tefsiriyle ilgili bir doktora tezi hazırlamıştır (bk. bibl.). 2. el-Mûcez. Giriş bölümünden *Nihâyetü'l-beyân*'ın bir muhtasarı olduğu anlaşılan eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Kılıçali Paşa, nr. 79). 3. Ünsü (Enîsü)'l-münķâṭî'ın *li-'ibâdeti rabbi'l-âlemîn*. Eserin birinci bölümünde Kur'an'ın faziletine, tahâret ve ahkâmî ile namaza ait hususlara dair 300 hadis nakledilmiş, ikinci bölümde 300 kissa anlatılmış, üçüncü bölümde birtakım şiir ve kasidelere yer verilmiştir (Nuruosmaniye Ktp., nr. 774; Süleymaniye Ktp., Reşîd Efendi, nr. 527, Ayasofya, nr. 1668, 1671,

Muâfâ b. İsmâİL'in *Nihâyetü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân* adlı eserinin ilk sayfası (Nuruosmaniye Ktp., nr. 460)

